

Research Paper

The Advancement of Human Rights in Light of the Structural Transformation of International Law (A Case Study of the Developments in Libya 2011)

Reza Dehbanipoor^{*1}, Jaber Ghassemi², Ahmad Etemad³

1. Assistant Professor of Political Science, Yasouj University, Yasouj, Iran
2. Assistant Professor, Department of Law, Payam Noor University, Tehran, Iran
1. Assistant Professor, Department of Law, Payam Noor University, Tehran, Iran

ARTICLE INFO

PP: 546-564

Use your device to scan and read
the article online

Keywords:

*Human rights,
international mechanisms,
structural transformation,
Libya.*

Abstract

This research aims to promote human rights in light of the structural transformation of international law, with a specific focus on the case study of the Libyan crisis in 2011. It seeks to answer the question of how the development and structural transformation of international law have contributed to the advancement of human rights and its application in Libya. Structural changes in international law indicate that, prior to World War II, state sovereignty in both internal and external dimensions was based on two principles: respect for sovereignty and non-interference in the internal affairs of other states. This meant that the actions and powers of states were not bound by international law. Events such as the World Wars I and II created the conditions for normative and structural transformations in international law and the increased focus on human rights. Evidence suggests that structural transformations, as a complement to normative changes, have facilitated the enforcement of human rights norms, to the extent that today, international legal mechanisms treat fundamental human rights violations as breaches of international peace and security, addressing the violators accordingly, and challenging the absolute sovereignty of states by advocating for human rights. The Libyan crisis in the Middle East in 2011 is one of the rare examples in historical developments where these international mechanisms were actively engaged. This is because regional and international human rights organizations, by disregarding the prohibition of the use of force in the United Nations Charter, intervened operationally to defend the people of Libya during the internal unrest, eventually removing Muammar Gaddafi from the political scene of Libya.

Citation: Dehbanipoor, R., Ghassemi, J. and Etemad, A. (2025). The Advancement of Human Rights in Light of the Structural Transformation of International Law (A Case Study of the Developments in Libya 2011). *Geography (Regional Planning)*, 15(58), 546-56.

DOI:10.22034/jgeoq.2025.494810.4190

*. **Corresponding Author:** Reza Dehbanipoor **Email:** rezadehbanipoor_20@yahoo.com

Copyright © 2024 The Authors. Published by Qeshm Institute. This is an open access article under the CC BY license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Extended Abstract

Introduction

Human rights is one of the most important issues in international law, recognized in the 20th century with the establishment of the United Nations and the adoption of the Universal Declaration of Human Rights. These concepts are always influenced by global developments and regional crises. In recent years, examining the role of the United Nations and the Security Council in global crises and the protection of human rights in various regions, particularly in the Middle East, has become a key issue. This study specifically examines the role of the Security Council in the Libyan crisis and its impact on human rights in the country. The recent crises in Libya, which culminated in the overthrow of Muammar Gaddafi, serve as an example of the effects of international interventions on human rights in crisis regions. This research also looks at the impact of the Security Council and UN actions in other regional crises, including Syria, Yemen, and Bahrain. The goal of the study is to examine and analyze how international interventions in regional crises, especially from a human rights perspective, play out. Specifically, the performance of the UN Security Council in the Libyan crisis and its impacts on human rights in Libya and other countries will be explored.

Methodology

This research is descriptive-analytical, utilizing library-based research and the collection of international documents and sources. The data for this study are extracted from credible academic articles, books, and UN documents and are subsequently analyzed. The research approach is aimed at exploring the various aspects of the role of the United Nations and the Security Council in the Libyan crisis and other regional crises through the analysis of library-based data.

Research Findings

In the Libyan crisis, after the protests began in 2011, the United Nations and the Security Council undertook various measures to support human rights in the country. Initially, the Security Council took a first step by issuing Resolution 1970 in February 2011, calling for an investigation into human rights violations by Gaddafi's regime and imposing sanctions on regime officials. Later, Resolution 1973 was passed in March 2011, which specifically supported the establishment of a no-fly zone and military interventions to protect civilians. While these measures were initially seen as effective tools for curbing violence and protecting civilians, over time, they led to new challenges in the Libyan crisis. One of the main challenges was the worsening unrest and human rights violations resulting from military interventions. Some reports

indicated that with the escalation of the civil war in Libya, a large number of civilians were killed or displaced, and the human rights situation in the country worsened. This indicates that, although the Security Council's actions temporarily helped reduce violence, they did not effectively improve the human rights situation in Libya. On the other hand, some analysts believe that military interventions and sanctions only complicated the problems further and had negative impacts on human rights in Libya. Another major crisis where the UN and the Security Council were involved is the Syrian crisis. Following the outbreak of the civil war in Syria, the Security Council issued resolutions condemning chemical attacks and widespread human rights violations. However, in many cases, these resolutions were rendered ineffective due to vetoes by Russia and China in the Security Council. Additionally, in Yemen, international interventions, particularly humanitarian aid and political pressures, were unable to prevent widespread human rights violations, and the humanitarian situation in the country remains critical. In Bahrain, the UN mainly issued reports and recommendations for monitoring the human rights situation, but no significant outcomes from international interventions were observed.

Discussion and Conclusion

Based on the research findings, it can be concluded that the actions of the UN Security Council in international and regional crises, particularly in cases such as the Libyan crisis, have played an important role in addressing human rights concerns. In the Libyan crisis, the Security Council was able to reduce the intensity of violence by issuing multiple resolutions and implementing sanctions and military actions, including the creation of a no-fly zone. However, the human rights problems in the country remained after military interventions and the escalation of civil war. This issue demonstrates the limitations of military interventions and sanctions in preventing human rights violations. Similar outcomes can be observed in other regional crises. In Syria, the Security Council's resolutions were ineffective in preventing human rights violations due to political obstacles, particularly the vetoes by major powers like Russia and China. In Yemen and Bahrain, limited international interventions were unable to significantly reduce human rights violations. Therefore, it can be generally stated that while the UN and the Security Council play a vital role in supporting human rights, their actions often face significant challenges and do not result in tangible outcomes in reducing human rights violations in global and regional crises. The conclusion of this research is that international institutions, especially the UN Security Council, need more comprehensive approaches to effectively achieve

human rights in global crises. These approaches should emphasize diplomacy, international cooperation, and political conflict resolution. In many cases, military interventions and sanctions only complicate the situation. Therefore, the UN should seek solutions that allow for more effective human rights support through negotiations and global collaboration. Additionally, special

attention should be paid to the role of local communities, NGOs, and human rights organizations in monitoring and assessing human rights conditions during crises to prevent further violations and ensure more sustainable and effective human rights protection in crisis situations.

References

1. Ajili, H., & Chadori, Sh, (2014). The role of un in libya crisis (2011). *Journal of political studies*, 6(24), 153-178[In Persian].
2. AlJazeera (2011, February 28). *Libyan police stations torched*. In *Al Jazeera*. Retrieved February 16, 2011, from <http://www.AlJazeera.com/news/Africa/2011/02/20112167051422444.html>.
3. Amiri, H, (2005). *The role of the United Nations Security Council in the development and protection of human rights*, Supervisor: Mohammad Ghari Fatemi, Mofid University of Qom, Master's Thesis, Law Department. [In Persian].
4. Dehbandi Poor, R, (2010). *Globalization of human rights and the transformation of political systems in the Middle East*, Mizaan Legal Foundation. [In Persian].
5. Dehshiyar, H, (2010). Libya: Victim of humanitarian imperialism, *Political-Economic Journal*, 281-282: 4-13. [In Persian].
6. Donnelly, Jack, (1993). *International Human Rights*. Boulder: Westview Press
7. Erica-Irene, A. Daes, (1990). *Freedom of the Individual Under Law*, Geneva: UN Center for Human Rights
8. Falsafi, H, (1995), Formulation and promotion of human rights in the international community. *Legal Research Quarterly*, 16&17: 135-95[In Persian].
9. Fatemi, S. M. Gh, (2010). *Human rights in the contemporary world*, Tehran, Institute for Legal Studies and Research, Second Office, Second Edition. [In Persian].
10. Hashemi, M, (2005). *Human rights and fundamental freedoms*, Mizaan Legal Foundation. [In Persian].
11. Ismaili Nadoshan, M.A, (1993). *Mentioning the merits of human rights in the Third World*, Yazd, Arman. [In Persian].
12. Jalali, Mahmood, (2003). The role of the International Court of Justice in the development of human rights, *Journal of Private Law*, Issue 3, Spring and Summer, Retrieved from the website: <http://www.ohchr.org/english/bodies/hrcouncil>. [In Persian].
13. Karimifard, H. (2022). Explaining human rights approaches of America and China(2017-2020). *World Politics*, 11(4), 197-220. [In Persian].
14. Katouzian, N, (2007). Justice and human rights, *Quarterly Journal of Law, Journal of the Faculty of Law and Political Science*, 3(37): 331-337. [In Persian].
15. Lavasani, M, (2005). *The philosophy of human rights and a critique of its foundations*, Tehran, University of Tehran. [In Persian].
16. Maqsoodi, M, and Heydari, Sh, (2011). A study of the similarities and differences of the Arab movements in Middle Eastern countries, *Quarterly Journal of Policy Studies*, 2(2): 132-145. [In Persian].
17. Mehrpoor, H, (2011). *The international system of human rights*, Tehran, Middle East Scientific Research and Strategic Studies Publications. [In Persian].
18. Mirbasi, S. B, and Mirbasi, R, (2009). *The global system for the evaluation and protection of human rights*, Tehran, Jungle Publications, 10th Edition. [In Persian].
19. Molaei, A, (2000). Human rights and national sovereignty, *Political and Economic Journal, Mordad and Shahrivar*, 124-131: 155-156. [In Persian].
20. Mosaffa, N., & Shams Lahijani, A. (2012). Libya a case of responsibility to protect. *Strategic Studies Quarterly*, 15(55), 149-168. [In Persian].
21. Mousavi, S. H, (2011). *The Libyan revolution model and the spread of hazardous concepts*, Middle East Strategic Studies Research Institute, Shahrivar. [In Persian].
22. Mousazadeh, R, (2010). *The law of international organizations, the law of the Security Council*, Tehran, Mizaan Legal Foundation. [In Persian].

23. Mousazadeh, R, and Ranjbar, R, (2013). Comparative Study of UNSC's Performance vis-à-vis Developments in Libya, Yemen and Bahrain (2011-12) from Viewpoint of International Law, *Quarterly Journal of International Organizations*, 1(3): 7-34. [In Persian].
24. Nagibi Mofrad, H, (2010). *Good governance in the light of the globalization of human rights*, Tehran, Shahr Danesh. [In Persian].
25. Nariman Fali, E, (2011). *The universality of human rights, in the book Human Rights, Values, and Realities*, translated by Hossein Sharifi Taraz Koochi, Mizaan Publications. [In Persian].
26. Nicol, D., Arjun M., and John B., (2004). *The rule of power or the rule of law*, translators: Kazem Gharib Abadi, Seyed Hossein Majazi, International Abrar Mo'aser Tehran Institute for Research and Studies Publications. [In Persian].
27. Omidzamani, M, (2013). *The supportive role and promotion of human rights with emphasis on the role of special sessions and periodic reviews of the human rights status of countries*, Payam Noor University, PhD Dissertation, Supervisor: Reza Mousazadeh. [In Persian].
28. Parvin, K., (2008). human right and its effect on government's national sovereignty. *Law Quarterly*, 38(4): 135-111. [In Persian].
29. Ranjbaran, A, (2006). Reflections on human rights, *Strategy Quarterly*, 4: 137-164. [In Persian].
30. Richard, Falk, (1998), *Sovereignty and Human Rights. The Search for Reconciliation*, Francis M. Deng and Terrence Cyone, eds., African Reckoning: A Quest For Good Governance, Washington, DC: Brookings Institution
31. Shaigan, F., Tarem Sedi, M., & Golshan Pajooh, M.R, (2003). *Strengthening international cooperation in the field of human rights*, Tehran, Human Rights and Political Science Faculty Publications, University of Tehran. [In Persian].
32. Sharifi Taraz Koochi, H, (2011). *Human rights (values and realities)*, Tehran, Mizaan Publications. [In Persian].
33. Sudre, Frederic, (1995). *La Protection des Droits de l'Homme des Nations*, Montpellier, Institute de Droit Européen des Droits de l'Homme
34. Tabatabaei Motameni, M, (2007). *Constitutional law*, 12th Edition, Fall, Mizaan Publications. [In Persian].
35. Taraz, J, (2012). *Reexamining the role of the Security Council in the developments in Libya*, 23 Aban. Retrieved from the website: <http://international?.persianblog.ir/post>.
36. <http://political.ir/post-219.aspx>. [In Persian].
36. Zakerian, M, (2003). *Human rights and the Middle East*, Tehran, Middle East Scientific Research and Strategic Studies Publications. [In Persian].
37. Zakerian, M, (2004). *Key concepts of international human rights*, Tehran, Mizaan Publications, First Edition. [In Persian].
38. Zakerian, M, (2013). *All human rights for all*, Mizaan Publications, First Edition. [In Persian].
39. Zamani, S. G. (2006). *Universal Monitoring on Compliance with Human Rights: From UN Human Rights Commission to Council of Human Rights*. *Journal of Legal Research*, 5(9), 295-314. [In Persian].
40. Zeynivand, (2012). *Reexamining the role of the Security Council in the developments in Libya*, Tuesday, 23 Aban, Retrieved from the website: shia-news.com. [In Persian].
41. Ziaei Bigdeli, M.R, (2011). *The Security Council's hands are open*, Mehrnameh Monthly, Issue 11, Ordibehesht, Interview, published at: <http://www.mehrname.ir/article/1823>. [In Persian].

انجمن ژئوپلیتیک ایران

فصلنامه جغرافیا (برنامه ریزی منطقه ای)

دوره ۱۵، شماره ۵۸، بهار ۱۴۰۴

شاپا چاپی: ۶۴۶۲-۲۲۲۸ شاپا الکترونیکی: ۲۱۱۲-۲۷۸۳

Journal Homepage: <https://www.jgeoqeshm.ir/>

مقاله پژوهشی

ارتقاء حقوق بشر در پرتو تحول ساختاری حقوق بین الملل (مطالعه موردی تحولات کشور لیبی ۲۰۱۱)

رضا دهبانی پور* - استادیار علوم سیاسی دانشگاه یاسوج، یاسوج، ایران

جابر قاسمی - استادیار گروه حقوق دانشگاه پیام نور، تهران، ایران

احمد اعتماد - استادیار گروه حقوق دانشگاه پیام نور، تهران، ایران

چکیده

این پژوهش باهدف ارتقاء حقوق بشر در پرتو تحول ساختاری حقوق بین الملل انجام شده است و به طور خاص به مطالعه موردی بحران لیبی در سال ۲۰۱۱ پرداخته است و درصدد پاسخگویی به این سؤال است که چگونه توسعه و تحول ساختاری حقوق بین الملل موجب ارتقاء حقوق بشر، و کاربست آن در لیبی شده است؟ تحولات ساختاری حقوق بین الملل نشان دهد که در گذشته و قبل از جنگ جهانی دوم، حاکمیت دولت در ابعاد داخلی و خارجی مبتنی بر دو اصل احترام به حاکمیت و عدم مداخله در امور داخلی سایر دولت ها بوده، بدین معنا که فعالیت دولت ها و اختیارات آن ها به حقوق بین الملل مقید و وابسته نبوده است. حوادثی مانند جنگ های جهانی اول و دوم، زمینه پیدایش تحولات هنجاری و ساختاری حقوق بین الملل و توجه به حقوق بشر را فراهم کرد. شواهد نشان می دهد که تحولات ساختاری به عنوان مکمل تحولات هنجاری، زمینه اجرایی کردن هنجارهای حقوق بشر را ایجاد نموده است به نحوی که امروزه سازوکارهای بین المللی حقوق بین الملل نقض بنیادین حقوق بشر را به مثابه نقض صلح و امنیت بین المللی تعریف کرده و با ناقضان آن برخورد می کند و با حاکمیت مطلق گذشته دولت ها را با دفاع از حقوق بشر به چالش می کشد. بحران لیبی در خاورمیانه در سال ۲۰۱۱ از نمونه های نادری است که در طول تحولات تاریخی مشمول ورود این سازوکارهای بین المللی قرار گرفته است. چراکه سازمان های منطقه ای و بین المللی حامی حقوق بشر با نادیده گرفتن عدم توسل به زور در منشور ملل متحد به دفاع از مردم لیبی در ناآرامی های داخلی آن کشور به صورت عملیاتی ورود کرده و سرانجام معمر قذافی را از صحنه سیاست لیبی حذف کردند.

اطلاعات مقاله

شماره صفحات: ۵۴۶-۵۴۴

از دستگاه خود برای اسکن و خواندن مقاله به صورت آنلاین استفاده کنید

واژه های کلیدی:

حقوق بشر، سازوکارهای بین المللی، تحول ساختاری، لیبی.

استناد: دهبانی پور، رضا، قاسمی، جابر و اعتماد، احمد. (۱۴۰۴). ارتقاء حقوق بشر در پرتو تحول ساختاری حقوق بین الملل (مطالعه موردی تحولات کشور لیبی ۲۰۱۱). فصلنامه جغرافیا (برنامه ریزی منطقه ای)، ۱۵(۵۸)، ۵۴۶-۵۴۴.

DOI: 10.22034/jgeoq.2025.494810.4190

مقدمه

حقوق بشر همزاد بشر و ریشه در تاریخ زندگی فکری و سیاسی بشر دارد. رگه‌های دغدغه آن را می‌توان در مباحث نظری و فلسفی اندیشمندان و فیلسوفان یونان و روم باستان پی گرفت. جایی که مکتب رواقیون یونانی آموزه‌های حقوق طبیعی پیشامدرن را مطرح، و رومی‌ها حقوق جهانی خاصی را اعطا کردند که از حقوق شهروندی فراتر بود. با این اوصاف، تنها پس از قرون وسطی بود که دکتین‌های حقوق طبیعی به نظریه‌های سیاسی لیبرال تبدیل گردید و فیلسوفان انگلیسی مانند توماس هابز، جان لاک و فیلسوف آلمانی امانوئل کانت راه را برای نظریه حقوق بشر مدرن هموار کردند (کریمی فرد، ۲۰۰۱: ۱۴۰). هم‌زمان با اندیشه سیاسی، پدیده حقوق بشر در برهه‌هایی از تاریخ در قالب بیانیه حقوق بشر نمود پیدا کرد چنانکه در قالب منشور کبیر در تاریخ ۱۲ ژوئن ۱۲۱۵، اعلامیه حقوق مورخ ۱۳ فوریه ۱۶۸۹ انگلستان، سپس اعلامیه استقلال ایالات متحده آمریکای شمالی در سال ۱۷۷۶ و اعلامیه حقوق بشر شهروند فرانسه در سال ۱۷۸۹ رسماً ظهور و بروز پیدا کرد (طباطبایی موتمنی، ۱۳۸۶: ۹۲). در ادامه، تاریخ حقوق بشر و در دو صد سال گذشته، از دولت‌محوری به سمت محدودیت دولت در نوسان بود. در گذشته و قبل از جنگ جهانی دوم، عمدتاً نحوه مواجهه و رفتار دولت‌ها با حقوق بشر سلبه‌ای و به‌عنوان موضوعی در صلاحیت خود بوده است. چنانکه دولت‌ها به‌عنوان تابعان اصلی نظام حقوق بین‌الملل سنتی، در بعد داخلی و خارجی (استقلال عمل در روابط خارجی) بر اتباع خود حاکمیت مطلق داشتند و حقوق بشر سنتی مبتنی بر دو اصل «احترام به حاکمیت» و «عدم‌مداخله در امور داخلی سایر دولت‌ها» به نفع دولت بوده است. درواقع دولت‌ها «به‌موجب اصل عدم‌مداخله به‌عنوان یک وظیفه مرتبط با حق حاکمیت، خود را مقید می‌دانستند در مسائلی که در صلاحیت دولت‌های برخوردار از حاکمیت دانسته می‌شد دخالت نکنند» (Donnelly, 1993: 5). در حقیقت حاکمیت دولت‌ها، بسته و مطلق بوده، به‌نحوی که فعالیت دولت‌ها و اختیارات آن‌ها به حقوق بین‌الملل مقید و وابسته نبود و به بهانه استقلال حاکمیت‌ها، به حقوق انسان‌ها توجه نمی‌کردند. تا جایی که گاهی مردم شاهد نقض بنیادین و سیستماتیک این حقوق و عدم مسئولیت‌پذیری از جانب دولت‌ها بوده‌اند. حتی حوادث مربوط به جنگ جهانی اول که به جریحه‌دار شدن وجدان عمومی منجر گردید نیز به ارتقاء حقوق بشر در سطح سازوکارهای بین‌المللی متأثر از میثاق جامعه ملل به‌عنوان سند تأسیس این نهاد بین‌المللی منتهی نشد بلکه تنها مسئله اقلیت‌ها و آزادی مذهب آن‌ها و حقوق افراد در سرزمین‌های تحت قیمومیت و حق کار در این میثاق که فاقد ضمانت اجرای بین‌المللی بود، مورد توجه قرار گرفت. به‌عبارت‌دیگر قواعدی که بتوانند نقض این حقوق را به‌مثابه نقض صلح و امنیت بین‌المللی تعریف کند وجود نداشت و دولت را تنها مسئول رفتار با شهروندان خود می‌دانستند و در برابر انتقاداتی که از اقداماتشان می‌شد، مقاومت می‌کردند. لذا حقوق بشر همانی بود که دولت‌ها در چهاردیواری حاکمیت مطلق خود تعریف می‌کردند و به بهانه تساوی حاکمیت دولت‌ها، احترام به حاکمیت‌ها و عدم‌مداخله در امور داخلی سایر دولت‌ها در یک فضای بسته، حقوق انسانی را نادیده می‌گرفتند. تا پایان جنگ جهانی دوم، مسئله حقوق بشر، «فضایی بسته و محفوظ» برای دولت‌ها بود. زیرا موضوع حقوق بشر به‌طور اصولی، از سوی قوانین بین‌المللی، سازمان‌یافته نبود و حاکمیت زمینه، محفوظ و بسته‌ای بود که در آن فعالیت دولت‌ها و اختیارات آن وابسته و مقید به حقوق بین‌الملل نبود (پروین، ۱۳۸۷: ۱۱۲).

دوره محدودیت دولت در مقابل گفتمان حقوق بشر، با حوادث پس از جنگ جهانی دوم مصادف بود با جنگی که باعث جریحه‌دار شدن عمیق احساسات و وجدان عمومی بشریت شد یعنی آنگاه که حادثه‌ای تکان‌دهنده وجدان عمومی را جریحه‌دار کرد و توجه بین‌المللی به حقوق بشر، و تدوین قوانین مربوطه به حقوق بشر را ضروری می‌نمود. به‌عبارت‌دیگر، وحشت و رعبی که نازی‌ها به وجود آوردند موجب یک علاقه‌مندی گسترده نسبت به حقوق بشر شد از این‌رو اعتقاد مزبور در چند بیانیه و اعلامیه رسمی متفقین به‌طور مکرر ابراز شد (Erica-Irene, 1990: 5-7). تغییر و تحولات جهان نوین و تمرکز آن بر حقوق بشر، حاکمیت دولت‌ها را دستخوش تغییرات اساسی کرده است. برای نمونه اگرچه بند یک ماده دو (۲) منشور ملل متحد بر تساوی حاکمیت دولت‌ها تأکید می‌کرد، اما دیگر حاکمیت آن فضای بسته‌ی گذشته و قدرت مطلقه برای دولت‌ها نبود. دولت‌ها نمی‌توانستند هر آنچه را که قانون بین‌المللی به‌صراحت منع کرده، انجام دهند. اقدام دولت‌ها به معیارهای انسانی گسترده مشروط شد که به تفکر حاکمیت در مفهوم «حاکمیت مسئول» اهمیت می‌دهد (Falk, 1998, p.13). نتیجه رویکرد جدید این بود که حقوق بشر رویه هنجارسازی بین‌المللی پیدا کرد، و از آن زمان ماهیت گفتمانی در حوزه‌های مختلف معرفتی و سیاست بین‌الملل پیدا کرد. در رویکرد جدید به حقوق بشر ضمن تأکید بر اهمیت نگرش فردگرایانه و توجه به سازه‌های نظری و فلسفی آن حقوق از جمله کرامت ذاتی انسان، عدالت، برابری،

آزادی و حق تعیین سرنوشت انسان‌ها برای حقوق بشر وجه جمعی و بیرونی نیز قائل شد. لازمه توجه به وجه جمعی این حقوق، تحول هنجاری و وضع قواعد حقوقی در راستای ارتقاء آن نبود. اسناد بین‌المللی همچون منشور ملل متحد و اسناد کلیدی حقوق بشر مانند اعلامیه جهانی حقوق بشر، میثاقین بین‌المللی ۱۹۶۶ یعنی میثاق حقوق مدنی و سیاسی و میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی از طریق هنجارسازی به ارتقاء حقوق بشر و هم‌انسانی شدن حقوق بین‌الملل کمک کردند. تنظیم و تصویب انبوهی از اسناد و کنوانسیون‌های منطقه‌ای و بین‌المللی در زمینه حقوق بشر و آزادی‌های اساسی باعث شد نظام بین‌المللی حقوق بشر با تورم هنجاری روبه‌رو شود. بر این اساس، از آنجاکه اگر توسعه هنجاری بی‌مهابا گسترش پیدا کند، ممکن است باعث فراموشی و اجرا نکردن حقوق و قواعد ناشی از آن‌ها شود، موضوع اجرا و نظارت بر حسن اجرای اسناد و کنوانسیون‌های حقوق بشری نیز از جمله موضوعات مهم و ضروری محسوب می‌شود. از این رو، گسترش ساختاری حقوق بشر و ایجاد سازوکارهای مناسب در کنار گسترش هنجاری آن، از جمله اموری است که به توسعه حقوق بشر و کاربست آن در حقوق بین‌الملل مورد توجه قرار گرفته است. گسترش و قدرت‌یابی سازوکارهای بین‌المللی به اسناد حقوقی بین‌المللی و مبانی نظری و فلسفی حقوق بشر هویت معنی‌داری عطا کرده است (دهبانی پور، ۱۳۹۸: ۸). اما در اینکه چگونه توسعه سازوکارهای بین‌المللی و تحول ساختاری حقوق بین‌الملل موجب کاربست و ارتقاء حقوق بشر گردید؟ پژوهش پیشرو تلاش می‌کند علاوه به اینکه به سازوکارهای بین‌المللی همچون سازمان ملل متحد و ارکان اصلی و فرعی آن (مجمع عمومی، شورای امنیت، دیوان بین‌المللی دادگستری بین‌المللی، شورای حقوق بشر، کمیساریای عالی حقوق بشر) و دیوان کیفری بین‌المللی که موجبات توسعه حقوق بشر را فراهم نموده است، به کاربست عملیاتی این ساختارها در تحولات کشور لیبی (۲۰۱۱) نیز بپردازد.

ادبیات و چارچوب نظری تحقیق

مفاهیم و سازوکارهای بین‌المللی ارتقاء دهنده حقوق بشر:

۱.۲. حقوق بشر:

حقوق بشر و پیشینه آن، ریشه در ادیان، تمدن‌ها و فرهنگ‌های گوناگون دارد. چنانکه برخی مدعی‌اند که «حقوق بشر هم‌زمان بشر است؛ یعنی با بشر به دنیا می‌آید و با بشر هم از دنیا می‌رود و ربطی به سازمان ملل امروز و یا انقلاب کبیر فرانسه دیروز ندارد» (اسلامی ندوشن، ۱۳۷۲؛ ۷۱). این روایت از تاریخ حقوق بشر، این معنا را به ذهن متبادر می‌کند که «این حقوق برای هر فرد، بنیادین یا طبیعی به حساب می‌آیند و همه افراد از جهت انسانیت دارای حداقل حقوقی هستند که ربطی به حیثیت و تابعیت یا مذهب یا نژاد یا رنگ یا جنس آن‌ها ندارد» (رنجبران، ۱۳۸۵؛ ۱۳۹). این حقوق از جمله اصول قهری و لاینغیر، عام و فراگیر است که مشمول مرور زمان نمی‌شود و لازمه حیات فردی و اجتماعی است و در واقع اراده حاکمان بر آن تأثیری ندارد (مولایی، ۱۳۷۹؛ ۱۲۴).

درباره حقوق بشر تعریف واحدی وجود ندارد، فیلسوفان در مکاتب فلسفی «حقوق بشر را مجموعه قواعدی می‌دانند که هر فرد، به دلیل انسان بودنش دارا است»، همان‌گونه که یک فرد نمی‌تواند از انسان بودن خود دست بکشد، این حقوق نیز از دست‌دانی نیست. یک فرد حق داشتن حقوقی انسانی را دارد و قدرت خود را از آن‌ها به دست می‌آورد (لواسانی، ۱۳۸۴؛ ۱۶). البته برخی دیگر برای حقوق بشر وجه جمعی و بیرونی نیز قائل‌اند و معتقدند که حقوق بشر به معنای امتیازی کلی است که هر فرد انسانی بر اساس طبع، ذات، شأن و مقام خویش، هم به دلیل نفس انسان بودنش (نگرش فردی و درونی) و هم به دلیل نقش کلی که در جهان هستی و در عرصه روابط جمعی و در سازمان اجتماعی (رویکرد خارجی - جمعی و بیرونی) دارد، از آن برخوردار است (فلسفی، ۱۳۷۴؛ ۱۲۵).

به‌طور بنیادی و از منظر هستی‌شناختی، حقوق بشر با تبیین و توجه به جایگاه آزادی، به‌عنوان حق، در رابطه انسان و مردم تعریف می‌شود. این تعریف مشتمل بر آزادی فرد به منزله قدرت فرد حاکم بر سرنوشت خویش است که بر اساس آن، انسان خود مسئول رفتار خود است. او به دلیل برخوردار بودن از آزادی، قادر است در مقابل هرگونه جبرگرایی مقاومت کند (هاشمی، ۱۳۸۴؛ ۷). از منظر سیاسی حقوق بشر به معنای آزادی، مستقل یا همراه قدرت موضوعیت پیدا می‌کند که در دو مفهوم «آزادی - استقلال» و «آزادی - مشارکت» خود را نشان می‌دهد و تشخیص بین این دو مفهوم به تعریف سیاسی از آزادی منجر می‌شود. از منظر

حقوقی، حقوق بشر عبارت است از: مجموعه امتیازات متعلق به افراد یک جامعه و مقرر در قواعد موضوعه که افراد، به اعتبار انسان بودن و در روابط خود با افراد دیگر جامعه و با قدرت حاکم، با تضمینات و حمایت‌های لازم، از آن برخوردار هستند (هاشمی، ۱۳۸۴: ۱۲).

این حقوق که بر اصولی پایه‌ای همانند حیثیت و کرامت انسانی، برابری، برادری و عدالت بنا گذاشته شده‌اند به واسطه حداقل دو عامل نمود عینی پیدا کردند: نخست رویه هنجارسازی بین‌المللی است که پس از جنگ دوم جهانی، حقوق بشر به تدریج رویه هنجارسازی بین‌المللی پیدا کرد به گونه‌ای که شبکه‌ای از نهادهای ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی در کنار اشخاص و فعالان عرصه اجتماعی به ترویج، نظارت و حمایت از اجرای این حقوق مشغول شده‌اند. «پس از ویرانی‌های جنگ جهانی دوم، همه‌چیز سریعاً تغییر کرد. نادیده انگاشتن و پایمالی‌های وحشیانه مربوط به حقوق بشر توسط دول محور، قتل‌عام در اتاق‌های گاز و استفاده از بمب اتم، به سرعت در نیل به اجماع ناظر بر جهان شمولی حقوق بشر و نیاز به اعلام بین‌المللی و شناسایی و حمایت از آن کمک نمود، فرآیند حقوقی در جهان شمولی حقوق بشر، به گونه‌ای مؤثر با اعلامیه جهانی حقوق بشر آغاز گردید» (نریمان فالی، ۱۳۹۰: ۲۰۰). البته نقطه آغاز این هنجارسازی بین‌المللی با تدوین منشور ملل متحد همراه بود و تاکنون متناسب با تحولات بین‌المللی و کاستی این هنجارها، پیوسته هنجارهای جدید و کامل‌تر بنیان نهاده شده است.

عامل دوم به فرایند جهانی شدن حقوق بشر ارجاع دارد. در این فرایند، حقوق بشر هنگامی تثبیت و تقویت یا گفتمانی شد که مردم سراسر جهان از حقوق خود به‌عنوان حقوق بشر آگاه شدند و همه‌چیز را از زاویه حقوق بشر بررسی کردند. در واقع، «وجدان عمومی جهان به قدری حساس شده است که هر جا حقوقی نقض شود و به حقوق بشر تجاوز شود، این وجدان آزاده واکنش نشان می‌دهد (کاتوزیان، ۱۳۸۶: ۳۳۱-۳۳۷). اما اینکه چگونه حقوق بشر به مثابه گفتمان، کاربست جهانی پیدا کرده است و نقش سازوکارهای بین‌المللی در این امر چه بوده است وابسته به مطالعه ماهیت و نقش سازوکارهای بین‌المللی است.

۱.۲. تحول ساختاری حقوق بشر به مثابه توسعه حقوق بشر

در چارچوب گفتمان حقوق بشر، به‌ویژه خرده گفتمان اجرایی و سیاسی، حاکمیت دولت با چالش مواجه و تلاش می‌شود با راهکارهای جدید، حاکمیت ملی و اقتدارگرایانه‌ای که در تناقض با حقوق هنجاری گفتمان حقوق بشر است تحدید شود و «سازوکارهای بین‌المللی تأثیرگذار بر سازوکارهای داخلی موضوعیت یابد» (شریفی طراز کوهی، ۱۳۹۰: ۹). این گفته پطروس غالی، دبیر کل وقت سازمان ملل متحد در کنفرانس وین که اظهار داشت، زبان بین‌المللی حقوق بشر به‌طور نسبی یک شکل شده است و این که برخی کشورها با آن سازگار نیستند (Sudre, 1995: 171) دلیل بر این مدعاست. تحول دیگر در این گفتمان نه تنها حوزه کنترل و نفوذ دولت تحدید و کنترل می‌شود بلکه مشکلات تورم هنجاری در گفتمان هنجاری - حقوقی برطرف می‌شود. تنظیم و تصویب انبوهی از اسناد و کنوانسیون‌های منطقه‌ای و بین‌المللی در زمینه حقوق بشر و آزادی‌های اساسی باعث شد نظام بین‌المللی حقوق بشر با «تورم هنجاری» روبه‌رو شود. لذا از آنجا که توسعه هنجاری بی‌مهابا ممکن است باعث فراموشی و اجرا نکردن حقوق و قواعد ناشی از آن‌ها شود موضوع اجرا و نظارت بر حسن اجرای اسناد و کنوانسیون‌های حقوق بشری نیز از جمله موضوعات مهم و ضروری محسوب می‌شود. از این‌رو، گسترش ساختاری حقوق بشر و ایجاد سازوکارهای مناسب در کنار گسترش هنجاری آن، از جمله اموری است که در چند دهه اخیر مورد توجه کشورها و سازمان‌های بین‌المللی واقع شده است (نقیبی مفرد، ۱۳۸۹، ۶۹). در هر حال، توسعه حقوق بشر، به‌نوبه خود یک فضای سیاسی ایجاد می‌کند که در آن حمایت از حقوق بشر یکی از دستورالعمل‌های مهم مباحث بین‌المللی است که دولت‌ها، سازمان‌های بین‌دولتی و شبکه وسیعی از سازمان‌های غیردولتی را درگیر خود کرده است. در این خرده گفتمان اجرایی از حقوق بشر، «باید نهادهای ناظر و مجری حقوق بشری را تقویت کرد و با گسترش صلاحیت سازوکارهای بین‌المللی و نیرومند کردن آن‌ها و پالایش آن‌ها از آلودگی اغراض سیاسی، قواعد حقوق بشر را مستحکم و لازم‌الاجرا کرد» (مهرپور، ۱۳۹۰: ۳۲). اما پرسش این است که این خرده گفتمان به کمک کدام نهادها و چگونه محقق شد؟ و محدوده و الزامات اجرایی احکام حقوقی چگونه محقق می‌شود؟

مهم‌ترین ساختاری که با توجه به ماهیت و وظایف آن دربردارنده سازوکارهای مهمی است «سازمان ملل متحد» است. هدف از وجود این سازمان ایجاد سازوکارهای مطمئن، پایدار و استوار به‌منظور حفظ صلح و امنیت بین‌المللی و حمایت از حقوق بشر و آزادی‌های اساسی در قالب یکسری اصول است: «اصل برابری تمام دولت‌ها»، «الزام به انتخاب شیوه‌های مسالمت‌آمیز برای حل

اختلافات»، «اجتناب از توسل به زور»، «تکلیف دولت‌ها به تشریک‌مساعی برای ارتقای سطح زندگی مردم و ارتقای و احترام حقوق بشر» و «آزادی‌های اساسی برای همگان بر اساس اعتماد کشورها برای حمایت و ضمانت حقوق بشر». بر این اساس، نقش این سازمان به‌عنوان عامل اجرایی و حمایتی حقوق بشر بیشتر شده است (ذاکریان، ۱۳۸۲؛ ۹۵). در کنار سازمان ملل متحد، سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی به‌عنوان نهادهای جامعه مدنی و دادگاه‌های بین‌المللی کیفری برای تعقیب، محاکمه و مجازات جنایتکاران بین‌المللی می‌تواند از جمله سازوکارهای اجرایی و نظارتی درخور توجه باشد. برای نمونه دسته‌ای از سازوکارهای نظارتی آن‌هایی است که وجودشان از منشور سازمان ملل متحد نشأت می‌گیرد و توجه به حقوق بشر جزو شرح وظایف اصلی آن‌ها محسوب می‌شود: مانند «مجمع عمومی»، «شورای اقتصادی و اجتماعی» که از مجرای کمیته‌ها یا ارکان فرعی خود، اجرای قواعد حقوق بشر را تحت مراقبت قرار می‌دهد. این کمیته‌های فرعی عبارت‌اند از کمیسیون فرعی ترویج و حمایت از حقوق بشر و کمیسیون مقام زن.

دسته‌ای دیگر از ارکان سازمان ملل متحد که توجه به حقوق بشر از وظایف اصلی آن‌ها نیست ولی غیرمستقیم در توسعه و ارتقای حقوق بشر و حمایت از این حقوق اساسی نقش‌آفرینی می‌کنند عبارت‌اند از شورای امنیت، دیوان دادگستری بین‌المللی، کمیسیون حقوق بین‌الملل و کمیساریای عالی ملل متحد برای پناهندگان. دسته سوم سازوکارهای به وجود آمده بر اساس معاهدات حقوق بشری است. سازمان ملل متحد در کنار تصویب اعلامیه جهانی حقوق بشر تعدادی معاهده نیز در این زمینه تنظیم کرده و به تصویب دولت‌ها رسانده است. در برخی از این معاهدات نیز سازوکارهایی برای اجرای قواعد حقوق بشر به وجود آمده است. مانند کمیته حقوق بشر، کمیته حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، کمیته امحای تبعیض نژادی، کمیته ضد آپارتاید، کمیته ضد شکنجه، کمیته امحای تبعیض علیه زن و کمیته حقوق کودک. دسته پایانی، سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی است که مقام مشورتی در ملل متحد دارند. سازمان ملل متحد از این سازمان‌ها در زمینه نظارت بر چگونگی اجرای حقوق بشر بهره می‌گیرد. این سازمان‌ها عبارت‌اند از عفو بین‌الملل، دیده‌بان حقوق بشر، فدراسیون بین‌المللی حقوق بشر، کمیسیون حقوقدانان، انجمن روزنامه‌نگاران که در زمینه‌های مختلف حقوق بشری فعالیت می‌کنند (میرعباسی و دیگران، ۱۳۸۸؛ ۴).

در این نوشتار به‌صورت گزینشی و به درجه اهمیت و تأثیرگذاری، به ماهیت و نقش یکسری از این نهادها و سازوکارها مانند مجمع عمومی سازمان ملل متحد و حقوق بشر، شورای امنیت و حقوق بشر، دیوان بین‌المللی دادگستری و حقوق بشر، دیوان کیفری بین‌المللی و حقوق بشر، شورای حقوق بشر و کمیساریای عالی حقوق بشر بررسی می‌شود.

۱.۲.۲. مجمع عمومی سازمان ملل متحد و حمایت از حقوق بشر

مجمع عمومی یکی از ارکان مهم سازمان ملل متحد است که به استناد ماده «۱۳» منشور ملل متحد، فعالیت‌های درخور توجهی در حمایت از حقوق بشر انجام می‌دهد. یکی از وظایف مجمع عمومی «ترویج همکاری بین‌المللی در زمینه‌های اقتصادی، فرهنگی، آموزشی، بهداشتی و کمک به تحقق حقوق بشر و آزادی‌های اساسی برای همگان بدون تبعیض از حیث نژاد، مذهب یا زبان است». مجمع عمومی مطابق مواد «۱۴» و «۱۵» منشور ملل متحد می‌تواند در زمینه حقوق بشر توصیه‌هایی کند یا گزارش‌های ارکان دیگر ملل متحد را در این زمینه بررسی کند و در صورت نیاز به ایجاد نمادهای فرعی دست بزند. بر همین اساس، مجمع عمومی اقدام به ارائه توصیه‌ها، تدوین و تصویب کنوانسیون‌های بین‌المللی، تأسیس ارکان‌های فرعی و صدور قطعنامه‌های متعدد حقوق بشری کرده است (<http://political.ir/post-219.aspx>). شواهد نشان‌دهنده این مسئله است که «اجماع موجود در مجمع عمومی سازمان ملل متحد درباره مقبولیت اصل حقوق بشر از زمان پایان جنگ سرد، در امری شدن اصول بنیادین حقوق بشر نزد جامعه بین‌المللی نقش به‌سزایی دارد.» (ذاکریان، ۱۳۸۲؛ ۱۱۴). این نهاد بین‌المللی، همواره با تفسیر موسع از وظایف خویش، در نمونه‌های مربوط به نقض حقوق بشر با محکوم کردن کشورها، حاکمیت ملی را تحت تأثیر قرار داده و از این نظر یکی از نهادهای مؤثر در حمایت و حفاظت حقوق بشر است.

۲.۲.۲. شورای امنیت و توسعه حقوق بشر

شورای امنیت یکی از ارکان اصلی سازمان ملل متحد است که مسئولیت اولیه حفظ صلح و امنیت بین‌المللی را مطابق بند «۱» ماده «۲۴» منشور ملل متحد دارد. بر اساس ماده «۳۹» منشور، شورای امنیت اختیار تعیین «هرگونه تهدید علیه صلح، نقض صلح

و اقدام تجاوزکارانه» و انجام هرگونه «توصیه» و «تصمیم» و اقدامات لازم برای حفظ و برقراری صلح و امنیت بین‌المللی را دارد.» گاهی اقدامات شورای امنیت برای برقراری صلح و امنیت بین‌المللی به توصیه قناعت نمی‌کند بلکه به ابزارهای نظامی و زور متوسل می‌شود. این امر معمولاً هنگامی اتفاق می‌افتد که حقوق بشر به‌طور فاحشی نقض و صلح و امنیت بین‌المللی تهدید شود. در هنگام نقض حقوق بشر، شورای امنیت بر اساس «ماده ۴۲» منشور مجوز دارد که برای حفظ و برقراری صلح و امنیت بین‌المللی به نیروهای نظامی، هوایی و دریایی متوسل شود. این اقدام شورای امنیت در چهارچوب فصل هفتم منشور است و به معنای نظام امنیت دسته‌جمعی است و منظور از امنیت دسته‌جمعی نیز نهادینه‌سازی کاربرد قانونمند زور در جامعه بین‌المللی است (موسی زاده، ۱۳۸۹؛ ۱۲۵-۱۲۶).

شایان ذکر است که فصل هفتم منشور شورای امنیت که از آن به‌عنوان پایه مشروعیت اقدامات شورای امنیت یاد شد، گرچه با مقررات حقوق بشر هیچ رابطه‌ای ندارد، شورا می‌تواند در چهارچوب ماده «۳۹» منشور تشخیص دهد که آیا نقض حقوق بشر در هر جامعه‌ای صلح و امنیت بین‌المللی را تهدید می‌کند یا خیر و عملیات دسته‌جمعی خود را بر این اساس ساماندهی کند. ازجمله مداخله شورای امنیت در حمایت از حقوق بشر می‌توان به نقش شورای امنیت در زمینه سرپرستی انتخابات که یکی از عوامل عمده در پیشبرد و تشویق احترام به حقوق بشر است، اشاره کرد که ازجمله مصادیق آن قضیه نامیبیا در سال ۱۹۸۹ است (امینی، ۱۳۸۴). همچنین اگر شورا درگیری در یک کشور را درگیری مسلحانه تشخیص دهد؛ یعنی دو طرف درگیری وجود داشته باشند (از یک‌سوی نیروهای دولتی و از سوی دیگر شورشیان و تجزیه‌طلبان) می‌تواند اقدام به مداخله بشردوستانه کند، ولی اگر اقدام دولت علیه مردم مسلحانه انجام شود، شورای امنیت می‌تواند مداخله کند اما نه به‌عنوان نقض حقوق بشردوستانه در یک درگیری مسلحانه بلکه به‌عنوان نقض حقوق بشر. نقض باید فاحش، سیستماتیک و نقض حقوق بنیادین باشد تا شورای امنیت مجوز مداخله در آن را داشته باشد. اگر تصمیم شورای امنیت به‌موجب فصل «۷» منشور بر مداخله نظامی مبتنی باشد، باید کمیته نظامی وارد عمل شود. گرچه این کمیته می‌تواند از کمک کشورهای عضو ملل متحد استفاده کند، عملاً در بسیاری موارد با قدرت نظامی ناتو وارد عمل می‌شود. بحث ارتباط شورای امنیت با ناتو یا هر سازمان یا ترتیبات منطقه‌ای نخست به نظر خود شورا بستگی دارد و دست شورای امنیت در این زمینه باز است (ضیایی بیگدلی، ۱۳۹۰).

۳.۲.۲. دیوان بین‌المللی دادگستری و توسعه حقوق بشر

«به‌موجب ماده «۷» منشور ملل متحد، دیوان بین‌المللی دادگستری رکن پنجم سازمان ملل متحد است. ماده «۹۲» منشور، دیوان بین‌المللی دادگستری را رکن قضایی اصلی ملل متحد می‌داند (میرعباسی، ۱۳۸۸؛ ۱۸۵). بر اساس موارد مندرج در همین منشور، دیوان دارای دو نوع صلاحیت است: اول، صلاحیت ترافعی، یعنی اختیار و اقتداری که دولت‌های عضو دیوان به آن می‌دهند تا درباره حل اختلافات بین آن‌ها تصمیم بگیرد و حکم لازم‌الاجرا را صادر کند. دوم صلاحیت مشورتی، اختیاری است که ملل متحد به دیوان بین‌المللی دادگستری داده‌اند تا در حدود مقررات منشور و اساسنامه مربوط به مسائل حقوقی رأی مشورتی بدهد (میرعباسی، ۱۳۸۸؛ ۱۸۸-۱۹۰). با این حال دیوان بین‌المللی دادگستری را نمی‌توان یک دادگاه حقوق بشری نامید، زیرا ماده «۳۴» اساسنامه آن مقرر می‌دارد که فقط کشورها می‌توانند نزد دیوان طرف دعوی باشند. بنابراین افراد، شرکت‌ها، سازمان‌های غیردولتی و حتی سازمان‌های دولتی نمی‌توانند طرف دعاوی ترافعی مطروحه در دیوان باشند. برخلاف این ماده، دیوان با نظرات خود، تاکنون نقش انکارناپذیری در توسعه حقوق بین‌الملل بشر بازی کرده است. آرای دیوان در موارد محدودی که تاکنون صادر کرده است قائل به جهان‌شمولی حقوق بشر بوده است (جلالی، ۱۳۸۲؛ ۶۹).

۴.۲.۲. حمایت از حقوق بشر در پرتو کمیساریای عالی حقوق بشر

به‌منظور تحول ساختاری برای حمایت جدی از حقوق بشر و متعاقب توصیه کنفرانس جهانی حقوق بشر (۱۹۹۳ در وین)، مجمع عمومی در سال ۱۹۹۴ برای ایجاد کرسی کمیساریای عالی حقوق بشر به اجماع رسید. کمیساریای عالی حقوق بشر عالی‌ترین مرجع بین‌المللی درباره حقوق بشر، مسئولیت‌ها و وظایف سنگینی بر عهده دارد. این کمیساریا در ابتدا با هماهنگی مرکز حقوق بشر سازمان ملل متحد عمل می‌کرد. مرکز حقوق بشر نیز که درواقع کار اداری و دبیرخانه‌ای نهادهای حقوق بشری سازمان ملل را بر عهده دارد، تحت ریاست کمیسر عالی حقوق بشر انجام‌وظیفه می‌کند (مهرپور، ۱۳۹۰؛ ۱۶۹). اما پیرو برنامه اصلاح سازمان

ملل متحد این دو درهم ادغام شدند و وظایف مرکز به کمیساریای عالی حقوق بشر واگذار شد. به موجب این قطعنامه، کمیسر عالی ملل متحد در امور حقوق بشر به عنوان معاون دبیر کل ملل متحد، مسئولیت اصلی فعالیت‌های ملل متحد را در زمینه حقوق بشر بر عهده دارد (شایگان و دیگران، ۱۳۸۲؛ ۶۴).

از جمله عملکردهای مهم کمیساریای عالی که بر آن تأکید ویژه‌ای هم می‌شود، نشان دادن عکس‌العمل مؤثر و سریع به موارد نقض حقوق بشر است که از آن به عنوان «انجام اقدامات فوری» یاد می‌شود (میرعباسی، ۱۳۸۸؛ ۱۱۸). کمیساریای عالی حقوق بشر به منظور حمایت از قربانیان نقض حقوق بشر از هر نقطه‌ای از جهان، یک خط بیست و چهار ساعته دورنگار را دایر کرده است که آمادگی گرفتن یا ارسال یا مکاتبه درباره هر نوع شکایت درباره نقض حقوق بشر در هر نقطه‌ای از دنیا را دارد. اشخاص از این طریق می‌توانند موارد نقض حقوق بشر را به اطلاع کمیساریای عالی حقوق بشر برسانند و این کمیته راهنمایی‌های لازم را در اختیار قربانیان نقض حقوق بشر قرار خواهد داد و اقدام‌های ضروری در حمایت از قربانیان را به عمل خواهد آورد. همچنین کمیساریا در زمینه حق توسعه، تحقیقات و آموزش حقوق بشر فعالیت‌های جدی انجام داده است (ذاکریان، ۱۳۹۲؛ ۱۲۸).

۵.۲.۲. شورای حقوق بشر و توسعه حقوق بشر

کمیسیون حقوق بشر یکی از کمیسیون‌های تابعه شورای اقتصادی و اجتماعی سازمان ملل متحد است که مسئولیت ارتقای حقوق بشر و حمایت از آن را بر عهده دارد. در سند تأسیس کمیسیون بر ایجاد سازوکارهای حمایتی و ترویجی و نحوه ظرفیت‌سازی‌های حمایتی و ارتقای حقوق بشری و بسترسازی لازم برای حمایت از تمام حقوق بشر تأکید می‌شود. ارائه طرح‌ها، توصیه‌ها و گزارش‌هایی درباره تدوین یک سند بین‌المللی حقوق بشری، اعلامیه‌ها و کنوانسیون‌های بین‌المللی درباره آزادی‌های مدنی، نقض حقوق زنان، آزادی بیان و غیره حمایت از حقوق اقلیت‌ها، جلوگیری از تبعیض نژادی، جنسیتی، زبانی و مذهبی، از جمله اهداف حمایتی بود که در سند تأسیس کمیسیون حقوق بشر به آن توجه شد. «این کمیسیون از سال ۱۹۴۶ شروع و تا پایان ۲۰۰۶ که منحل شد نقش محوری در زمینه توسعه و حمایت از حقوق بشر در ضمن ارکان سازمان ملل متحد داشته است. این کمیسیون از نظر قاعده‌مندسازی و هنجارسازی نهادی بسیار موفق بود و برای ترویج و توسعه فرهنگ حقوق بشر و حاکمیت قانون نقش ارزنده و محوری در صحن سازمان ملل بازی کرده است (میرعباسی و دیگران ۱۳۸۸؛ ۵۷-۵۹).

کمیسیون حقوق بشر در سال اول یک منشور حقوق بشری جهانی تنظیم، و سرانجام اعلامیه جهانی حقوق بشر ۱۹۴۸ را تصویب کرد. این اعلامیه که در سال ۱۹۴۸ به تصویب مجمع عمومی سازمان ملل متحد رسید به عنوان سندی که مادر اسناد حقوق بشری دوره معاصر است، نقش بیشتری در توسعه حقوق بشر بین‌المللی بازی کرده است (سیدفاطمی، ۱۳۸۹؛ ۴۴۵). به علاوه کمیسیون برای آماده کردن دو میثاق مهم بین‌المللی تلاش زیادی کرد و سرانجام موفق شد دو میثاق حقوق مدنی و سیاسی و حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی را در سال ۱۹۶۶ به تصویب مجمع عمومی برساند. همچنین بسیاری از کنوانسیون‌ها و معاهدات حقوق بشری نظیر منع شکنجه، حقوق کودک، محو تمام اشکال تبعیض علیه زنان، وضعیت پناهندگان، منع و مجازات کشتار جمعی، رفع هر نوع تبعیض نژادی و نژادپرستی و ... باهمت و تلاش این کمیسیون به ثبت رسانده شد (امیدزمانی، ۱۳۹۲؛ ۶۲).

این کمیسیون همچنین توانست رویه‌هایی ایجاد کند تا بر نحوه پابندی دولت‌ها به موازین و مقررات بین‌المللی حقوق بشری نظارت کند و بررسی‌هایی را درباره موارد نقض حقوق بشر انجام داد تا اگر لازم باشد گروه‌های حقیقت‌یاب را به کشورهای ناقض حقوق بشر بفرستد. کمیسیون شکایات افراد را وصول می‌کرد و درباره آن‌ها به تحقیق میدانی می‌پرداخت. کمیسیون قطعنامه‌های متعددی تصویب کرد هر چند ضمانت اجرایی نداشتند و معمولاً دربردارنده جمله‌هایی بودند که از اظهار نگرانی شدید، محکوم کردن و اعلام تأثیر نسبت به نقض حقوق بشر در این قطعنامه حکایت می‌کرد (امیدزمانی، ۱۳۹۲؛ ۶۴).

متعاقب بی‌اعتباری کمیسیون و کاهش کارکرد آن در حمایت از حقوق بشر در مقابل نسل‌کشی‌ها و قتل‌عام‌ها و پاک‌سازی‌های نژادی در بحران عراق، کوزوو (۱۹۹۲)، رواندا (۱۹۹۴)، تیمور شرقی (۱۹۹۹)، بوسنی، سرزمین‌های اشغالی فلسطین (۲۰۰۰)، تحولات ساختاری در این راه اجتناب‌ناپذیر بود، به طوری که حتی در گزارش گروه ویژه دبیر کل سابق سازمان ملل متحد با عنوان

«جهانی امن‌تر: مسئولیت همه ما» نیز به لطمه خوردن اعتبار و مشروعیت کمیسیون حقوق بشر اشاره شد. بر همین اساس، مجمع عمومی سازمان ملل متحد در تاریخ ۱۵ مارس ۲۰۰۶ با رأی ۱۷۰ با جایگزینی شورای حقوق بشر به‌جای کمیسیون حقوق بشر موافقت کرد (<http://www.ohchr.org/english/bogies/hrcouncil>).

بر اساس این ساختار جدید، شورای حقوق بشر باید ابزاری باشد که بتواند دولت‌ها را تشویق و آن‌ها را کمک کند تا با حداکثر توان و با همکاری نزدیک با جامعه بین‌المللی برای تحقق پیشرفت واقعی در زمینه ارتقا و حمایت از حقوق بشر بر اساس ماده «۵۶» منشور ملل گام بردارند (امیدزمانی، ۱۳۹۲: ۶۷). براساس ماده «۵۶» منشور «تمام اعضا متعهد می‌شوند که برای نیل به اهداف ماده «۵۵» برای همکاری با سازمان ملل متحد اقدامات فردی یا دسته‌جمعی را انجام دهند. بند پ ماده «۵۵» تشویق احترام جهانی و مؤثر حقوق بشر و آزادی‌های اساسی برای همه بدون تبعیض از نظر نژاد، جنس و زبان یا مذهب توجه می‌کند.

۶.۲.۲. دیوان کیفری بین‌المللی و حقوق بشر

بعد از پایان جنگ دوم جهانی، قدرت‌های متفق، برای رسیدگی به جنایات‌های جنگی و فجایعی که نازی‌ها و ارتش امپریالیستی ژاپن به‌وجود آوردند دادگاه‌های بین‌المللی نظامی نورنبرگ و خاور دور را ایجاد کردند. تقریباً ۵۰ سال بعد شورای امنیت سازمان ملل متحد بر آن شد تا دادگاه بین‌المللی کیفری را در سال ۱۹۹۳ برای یوگسلاوی سابق و در سال ۱۹۹۴ برای رواندا ایجاد کند (نیکول و دیگران، ۱۳۸۳: ۲۲۱). تجارب حاصل از تشکیل این چهار دادگاه کیفری باعث شد توجه کشورهای و نهادهای بین‌المللی به سوی ایجاد ترتیباتی دائمی، با ضمانت اجرایی کافی برای ممانعت از وقوع حوادث و فجایع انسانی در جهان امروز جلب شود. از این رو، یک دادگاه دائمی و ثابت نیاز بود تا از ایجاد دادگاه‌های ویژه و اختصاصی جلوگیری شود و نابرابری سیستمی در برابر قانون از بین برود (نیکول و دیگران، ۱۳۸۳: ۲۲۱). بر این اساس اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی در ژوئیه ۱۹۹۸ در نشست رم به تأیید نمایندگان ۱۲۰ کشور جهان رسید و در سال ۲۰۰۲ با تصویب ۶۰ کشور لازم‌الاجرا شد. یکی از نکات مهمی که در اساسنامه دیوان به آن اشاره شد شناسایی مسئولیت کیفری عاملان جنایات در مقابل مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها است که بر اساس آن به‌جای قائل شدن مسئولیت برای شخصیت حقوقی دولت و متوجه کردن یک دولت به آثار مسئولیت، عاملان جنایات مسئول شناخته و به‌عنوان اشخاص حقیقی محکوم و مجازات می‌شوند.

نقش حمایتی دیوان کیفری بین‌المللی از حقوق بشر در روند جهانی شدن ارتقاء پیدا کرد. برخورد با نقض‌کنندگان حقوق بشر و حقوق بشردوستانه مطالبه عام و خواست بین‌المللی شده است و انتظار می‌رود دفاع از حقوق بشر و ممانعت از اقدامات ناقض حقوق بشر با یک نهاد صاحب صلاحیت و دارای ضمانت اجرا وارد مرحله جدیدی شود. چنانکه با فعالیت دیوان کیفری بین‌المللی امکان تعقیب و مجازات ناقضان قوانین بین‌المللی از جمله قواعد حقوق بشری فراهم شده است (نقیبی مفرد، ۱۳۸۹: ۸۱-۸۴).

در حقیقت، گفتمان حقوق بین‌المللی کیفری که واقعیت مقابله با تخلف از معیارهای حقوق بشری را در کنار تخلفات ناشی از حقوق بشردوستانه پی می‌گیرد، نه تنها اصل مسئولیت سران را جایگزین مصونیت تاریخی آنان کرده، بلکه در یک فضای بین‌الادهانی پرامید، چهارچوب ارجاع عدالت کیفری جهانی را ملاک سنجش رفتار دولت‌مردان و افراد انسانی قرار داده و هیچ‌گونه بهانه‌ای را محمل ارتکاب خشونت بی‌دلیل و بداخلاقی آمیخته با کینه و تفرق‌تلقی نمی‌کند (شریفی طراز کوهی، ۱۳۹۰: ۹). چنانکه ملاحظه شد این دیوان کیفری تاکنون تجلی سیر نظری و عملی گفتمان جهانی شدن حقوق بشر بوده است، شاید در آینده نه‌چندان دور، با ارتقای بیشتر جایگاه حقوق بشر، شاهد رشد ظهور و پیدایش نهاد اجرایی‌تر و پیشرفته‌تر به لحاظ رسیدگی به جرائم حقوق بشری باشیم اما آنچه تاکنون اتفاق افتاده است، علاوه بر رشد تدریجی فرآیندهای نظری، هنجاری و مهم‌تر از همه اجرایی این است که عناصر و فرآیندهای گفتمانی حقوق بشر به‌صورتی کامل شد که دیگر متخلفان و مجرمان با کمک الزامات هنجاری و اجرایی تحت تعقیب قرار می‌گیرند. این امر تأثیر بزرگی بر محدودیت دولت‌ها، قدرت و اختیارات حاکمان گذاشته است.

۲. دولت لیبی و نقض بنیادین و سیستماتیک حقوق بشر شهروندان و واکنش سازوکارهای بین‌المللی

و منطقه‌ای:

اعتراضات مردم خاورمیانه و شمال آفریقا علیه رژیم‌های دیکتاتوری و موروثی که از اواخر سال ۲۰۱۰ از تونس آغاز شد به سایر کشورها نیز کشیده شد. از نیمه فوریه سال ۲۰۱۱ این اعتراض‌ها و ناآرامی‌ها در جمهوری عربی لیبی به‌طور عینی آغاز شد و از همان روزهای اولیه با خشونت گسترده حکومتی روبرو و به‌طور فزاینده‌ای به طرف جنگ داخلی نه‌تنها در پایتخت بلکه در

شهرهای دیگر گسترش یافت (Aljazeera, 201). البته اعمال خشونت و نقض حقوق بشر توسط حکومت لیبی از این دوران آغاز نشد بلکه سابقه آن به دهه‌ها و سال‌های پیش بازمی‌گشت. حکومت معمر قذافی که نتیجه انقلاب وی علیه حکومت پادشاهی ملک ادریس بود، سرانجام به یک حکومت دیکتاتوری شخصی و خانوادگی تبدیل شد که در همه ابعاد، نقض گسترده و بنیادین حقوق بشر را به دنبال داشت. در حقیقت، دولت قذافی که به‌آسانی نمی‌توان بر آن نام دولت نهاد با یک سیستم بسته و خفقان آمیز بیش از چند دهه بر جامعه لیبی حکمرانی کرد. این دوره که با نقض و لغو کامل حقوق بشر همراه بود در تمامی تصمیم‌گیری‌ها خواست فرمانروا و منافع رژیم معیار تصمیم‌گیری و تعیین‌کننده سیاست‌ها بود و اصلاً به نظر و نیازهای شهروندان و منافع ملی جامعه توجهی نداشت به‌عبارتی‌دیگر، از زور و خشونت به‌مثابه ابزاری کارآمد برای اداره کردن جامعه استفاده می‌کرد. چنانکه در بحبوحه کار، معمر قذافی مخالفان را چیزی بیش از «موش» نمی‌شمرد، این نامی است که او در سخنرانی‌هایش بر آن‌ها نهاده است (دهشیار، ۱۳۸۹؛ ۹).

درواقع به دنبال شکل‌گیری جنبش مردمی علیه دولت و حضور آن‌ها در عرصه عمومی جهت تغییر نظام سیاسی، قذافی تهدید کرد که نیروهای مسلح لیبی انقلابیون را شهر به شهر، خیابان به خیابان، کوچه به کوچه، خانه به خانه تحت تعقیب قرار خواهند داد و سرزمین لیبی را از آنچه او موش‌های صحرایی نامید پاک‌سازی کند. سیف الاسلام یکی از فرزندان قذافی طی یک سخنرانی تهدیدآمیز تلویزیونی به مردم قیام کرده در شهرهای شرق لیبی هشدار داد که یا آرام شوند و یا اینکه حمام خون پیش روی آن‌ها گشوده خواهد شد (موسوی، ۱۳۹۰؛ ۳). در مواجهه با مخالفان در شرایط انقلاب عدم پایداری او به احساسات ملی‌گرایانه و بشردوستانه و نیز استفاده از مزدوران خارجی موسوم به «لژیونرها» بیش‌ازپیش روند تحولات لیبی را تحت تأثیر قرار داده، روندی که برای توقف آن و جلوگیری از تداوم کشتار مردم در آن، چاره‌ای جز دخالت نیروهای بین‌المللی نبود (مقصودی، حیدری، ۱۳۹۰؛ ۶۳).

برای اولین بار در طول تاریخ (از زمانی که این سازوکارها در حقوق بین‌المللی جایگاه حقوقی یافتند) سازوکارهای بین‌المللی و منطقه‌ای در دفاع از حقوق بشر و جلوگیری از نقض بنیادین حقوق بشر مردم لیبی، دولت معمر قذافی را در لیبی تحت فشار قرار دادند.

۱.۳. سازوکارهای منطقه‌ای و دفاع از حقوق بشر در لیبی

انقلابیون لیبی از اتحادیه عرب برای حفاظت از جان شهروندان لیبی ساکن بنغازی استمداد کردند اتحادیه عرب نیز طی یک نشست اضطراری موضوع را به شورای امنیت احاله کرد (موسوی، ۳؛ ۱۳۹۰). موضوعی که به واکنش سریع شورای امنیت منجر گردید به‌عبارتی‌دیگر خشونت و کشتار گسترده غیرنظامیان در لیبی منجر به دخالت سازمان‌های منطقه‌ای و بین‌المللی خصوصاً سازمان ملل متحد شد. همچنین در همین رابطه اتحادیه عرب در ۲۲ فوریه ۲۰۱۱ عضویت لیبی در این اتحادیه تا پایان مخاصمات در این کشور را به تعلیق درآورد. پس در ۲۳ فوریه ۲۰۱۱ شورای صلح و امنیت اتحادیه آفریقا طی اعلامیه‌ای کاربرد غیر تبعیض‌آمیز و اعمال بیش‌ازحد زور و تسلیحات مهلک علیه تظاهرات مسالمت‌آمیز مردم را که در تعارض با حقوق بشر و حقوق بین‌الملل بشردوستانه قرار دارد، محکوم کرد (آجیلی و چادری، ۱۶۰؛ ۱۳۹۳). همچنین دبیر کل سازمان همکاری کشورهای اسلامی نیز از شورای امنیت درخواست کرد به وضعیت لیبی رسیدگی شود.

۲.۳. سازوکارهای بین‌المللی در دفاع از حقوق بشر در لیبی

در شرایطی که کشور لیبی در بحران جنگ میان ملت و دولت فرورفته بود علاوه بر نهادهای منطقه‌ای، نهادهای بین‌المللی به‌طور تعیین‌کننده‌تری به مسئله ورود پیدا کردند تا برای اولین بار از تمام ظرفیت‌های حقوقی و اجرایی خود علیه یک دولت نامشروع استفاده کنند. در این نوشتار به‌صورت گزینشی و به درجه اهمیت و تأثیرگذاری، به ماهیت و نقش یکسری از این نهادها و سازوکارهای تعیین‌کننده در بحران لیبی مانند سازمان ملل متحد، شورای امنیت، دیوان بین‌المللی دادگستری، دیوان کیفری بین‌المللی، شورای حقوق بشر و کمیساریای عالی حقوق بشر پرداخته می‌شود.

۱.۲.۳. سازمان ملل متحد و حقوق بشر در لیبی

سازمان ملل متحد مهم‌ترین ساختاری که با توجه به ماهیت و وظایف آن دربردارنده سازوکارهای مهمی است. هدف از وجود این سازمان ایجاد سازوکارهای مطمئن، پایدار و استوار به‌منظور حفظ صلح و امنیت بین‌المللی و حمایت از حقوق بشر و آزادی‌های اساسی است. در این پژوهش به دسته‌ای از ارکان سازمان ملل متحد مانند شورای امنیت، دیوان دادگستری بین‌المللی، کمیسیون حقوق بین‌الملل یا شورای حقوق بشر و کمیساریای عالی ملل متحد برای پناهندگان که در توسعه و ارتقای حقوق بشر و حمایت از این حقوق اساسی نقش آفرینی می‌کنند پرداخته می‌شود.

۱.۱.۲.۳. کمیساریای عالی حقوق بشر و بحران لیبی

بعد از حملات نیروهای وفادار به رژیم قذافی با توسل به سلاح‌های سنگین و ادوات پیشرفته نظامی به مردم و خودداری رژیم از توقف این حملات و اظهارات قذافی مبنی بر اعدام هر کس که اسلحه به دست گیرد، بستر لازم برای واکنش جامعه بین‌المللی توسط سازمان ملل در قالب تحریم‌های اقتصادی، سیاسی و نظامی فراهم شد. در این میان، کمیساریای عالی حقوق بشر به‌مثابه عالی‌ترین مرجع بین‌المللی پیرامون حقوق بشر که در قبال نقض حقوق بشر مسئولیت‌ها و وظایف سنگینی دارد، چنانکه موظف به واکنش سریع و مؤثر در زمینه نقض حقوق بشر است، در بحران لیبی و در سال ۲۰۱۱ به واکنش سریع دست زد؛ از جمله اینکه ضمن تقاضای توقف خشونت علیه تظاهرکنندگان، بیانیه داد که «اقدام رژیم قذافی می‌تواند از مصادیق خیانت علیه بشریت باشد». این نوع داوری و گزارش زمینه را برای معرفی دولت لیبی به‌عنوان ناقض حقوق بشر به‌صورت فاحش و بنیادین آماده کرد. دبیر کل سازمان ملل متحد در ۲۲ فوریه ۲۰۱۱ مشاوران ویژه دبیر کل سازمان ملل در امور مسئولیت حمایت و جلوگیری از کشتار جمعی، ضمن تصریح بر این که اقدامات رژیم قذافی می‌تواند از مصادیق خیانت علیه بشریت باشد خواستار پایبندی این کشور به تعهدات خود در سال ۲۰۰۵ در رابطه با مسئولیت حمایت شدند. دبیر کل سازمان ملل متحد هم با تکرار این اظهارات در روز بعد و به‌عنوان اینکه بحران لیبی یک موضوع حمایت انسانی است مسئولیت‌های شورای امنیت برای اقدام در این مورد و مسئولیت دولت لیبی را برای پایان دادن به خشونت‌ها متذکر گردید (موسی زاده و رنجبر، ۱۳۹۲؛ ۳۴-۳۷).

۲.۱.۲.۳. شورای حقوق بشر و بحران لیبی

ساختاری تحت عنوان شورای حقوق بشر که جایگزین کمیسیون حقوق بشر شد وظیفه دارد دولت‌ها را تشویق و آن‌ها را کمک کند تا با حداکثر توان و با همکاری نزدیک با جامعه بین‌المللی زمینه ارتقاء و حمایت از حقوق بشر را فراهم آورند. این شورا توانست نسبت به کمیسیون حقوق بشر و حتی دیگر نهادهای جهانی و بین‌المللی حمایت از حقوق بشر، عملکرد مناسب‌تری را در همین زمان کوتاه ارائه دهد (زمانی، ۱۳۸۵؛ ۲۹۵).

این شورا در ۲۵ فوریه ۲۰۱۱ با تصویب قطعنامه ۱۸۰۱/۵-۱۸۰۱ ضمن محکوم کردن اقدام‌های خشونت‌آمیز در کشور لیبی خواستار توقف هرچه سریع‌تر این اقدام‌ها شد. شورا در این قطعنامه از مجمع سازمان ملل متحد درخواست کرد که عضویت لیبی در این شورا را تعلیق کند (موسی زاده و رنجبر، ۱۳۹۲؛ ۱۷). شورای حقوق بشر علاوه بر تقاضای تعلیق عضویت لیبی از این شورا اقدام به تشکیل کمیسیون تحقیق و یا کمیته حقیقت‌باب نمود تا ضمن رسیدگی به وضعیت لیبی، موارد نقض فاحش و بنیادین حقوق بشری را مشخص کند. در اول ژوئن ۲۰۱۱، گزارش کمیسیون تحقیق در مورد وضعیت لیبی تقدیم شورای حقوق بشر شد که بر اساس آن اعلام شد مجموعه‌ای از نقض‌های حقوق بین‌الملل بشر، بشردوستانه و حقوق جزای بین‌الملل از قبیل جنایات جنگی و جنایات علیه بشریت، توسط نیروهای قذافی در این کشور به وقوع پیوسته است (موسی زاده، ۱۳۸۹؛ ۱۷).

۳.۱.۲.۳. شورای امنیت و بحران لیبی

مسئولیت اولیه حفظ صلح و امنیت بین‌المللی مطابق بند «۱» ماده «۲۴» منشور ملل متحد به عهده شورای امنیت است. این شورا به استناد ماده «۳۹» منشور، اختیار تعیین هرگونه تهدید علیه صلح، نقض صلح و اقدام تجاوزکارانه را بر عهده دارد. در راستای برقراری صلح و امنیت بین‌المللی شورا گاهی به توصیه و تصمیم قناعت می‌کند و هنگامی که حقوق بشر به‌طور فاحش نقض و امنیت و صلح بین‌المللی تهدید می‌گردد به استناد ماده ۴۲ به ابزار نظامی و زور متوسل می‌شود. این اقدامات شورای امنیت در چارچوب فصل هفتم منشور است. به‌موجب فصل هفتم منشور، نظام امنیت دسته‌جمعی پیش‌بینی می‌گردد؛ منظور از امنیت دسته‌جمعی نیز نهادینه‌سازی کاربرد قانونمند زور در جامعه بین‌المللی است (موسی زاده، ۱۳۸۹؛ ۱۲۵-۱۲۶). و به استناد ماده ۲۵ منشور دولت‌های عضو مجمع عمومی سازمان ملل مکلف به قبول و اجرای تصمیمات شورای امنیت هستند. شورای امنیت می‌تواند

به استناد ماده ۳۹ تشخیص دهد که آیا نقض حقوق بشر در هر جامعه‌ای صلح و امنیت بین‌المللی را تهدید می‌کند یا نه؟ و عملیات دسته‌جمعی خود را بر این اساس ساماندهی می‌کند.

نقض حقوق بشر باید فاحش، سیستماتیک و بنیادین باشد تا شورای امنیت به آن ورود کند. اگر تصمیم شورای امنیت به موجب فصل «۷» منشور مبتنی بر مداخله نظامی باشد، باید کمیته نظامی وارد عمل شود. گرچه این کمیته می‌تواند از کمک کشورهای عضو ملل متحد استفاده کند اما عملاً در بسیاری موارد به صورت قدرت نظامی ناتو وارد عمل می‌شود. بحث ارتباط شورای امنیت با ناتو یا هر سازمان یا ترتیبات منطقه‌ای در وهله اول به نظر خود شورا بستگی دارد و دست شورای امنیت در این زمینه باز است (ضیایی بیگدلی، ۱۳۹۰).

اوج‌گیری خشونت نیروهای قذافی و بروز فاجعه انسانی به بسترسازی پیش‌گفته برای ایجاد محدودیت و حتی سرکوب رژیم قذافی، واکنش جامعه بین‌الملل را به دنبال داشت و بستر لازم برای این واکنش در قالب تحریم‌های اقتصادی، سیاسی و اقدام به مداخله نظامی در پرتو تصمیمات شورای امنیت فراهم شد. بر اساس مباحث پیش‌گفته، این تحریم‌ها و اقدامات نظامی مستند به مواد مختلف منشور ملل متحد در قالب دو قطعنامه ۱۹۷۰ و ۱۹۷۳ بروز و ظهور یافته است که به محتوای هر کدام به‌طور جداگانه پرداخته می‌شود.

۱.۳.۱.۲.۳. قطعنامه ۱۹۷۰ شورای امنیت در بحران لیبی

در ۲۶ فوریه ۲۰۱۱، شورای امنیت مسئله لیبی را برای اولین بار بررسی کرد و دبیر کل سازمان ملل متحد به‌عنوان اولین سخنران جلسه، توجه شورای امنیت را به وضعیت لیبی جلب کرد و در نشست شورای امنیت گزارشی از وضع لیبی ارائه نمود و بر لزوم اتخاذ اقدامات اجرایی و تحریم‌ها بر ضد لیبی تأکید کرد. این موضع‌گیری دبیر کل و استناد به یک سلسله موازین حقوقی از جمله مسئولیت حمایت لیبی سبب می‌شود که در تاریخ ۲۶ فوریه قطعنامه شورای امنیت در مورد لیبی به‌اتفاق آراء به تصویب برسد. این قطعنامه مستند به ماده ۴۱ منشور ملل متحد و فصل هفتم منشور به‌اتفاق آراء به تصویب رسید و طبق این ماده که متضمن اقدام‌های غیرنظامی است، شورای امنیت تصمیم به وضع محدودیت‌ها و تحریم‌هایی علیه کشور لیبی گرفت. این قطعنامه بر مسئولیت حمایت لیبی نسبت به شهروندان «تأکید»، و وضعیت لیبی را به مسئولیت به حمایت که در وهله اول مسئولیت امنیت حقوق بشر به عهده خود آن دولت است، ارجاع داد. در واقع لیبی اولین کشور برای استفاده از هنجار مسئولیت برای حمایت از طرف ملل متحد بود. محورهای اصلی قطعنامه ۱۹۷۰ شورای امنیت به شرح ذیل است:

۱.۱.۳.۱.۲.۳. تحریم تسلیحاتی لیبی

در قطعنامه ۱۹۷۰ شورای امنیت در رابطه با بحران لیبی، این کشور مورد تحریم تسلیحاتی قرار گرفت و فروش کامل سلاح از سوی همه کشورها به لیبی تحریم شده است. در این قطعنامه تصریح شده است که هیچ‌گونه سلاحی نباید به لیبی وارد شود. بنابراین بازرسی همه محموله‌هایی که به مقصد لیبی ارسال می‌شدند مجاز شمرده شد و اگر کشورها در آن محموله، تسلیحاتی پیدا می‌کردند، مجاز بودند که آن را توقیف کنند (زینی وند، ۱۳۹۱).

۲.۱.۳.۱.۲.۳. عدم اجازه ورود مزدوران به کشور لیبی

عدم اجازه ورود مزدوران از سایر کشورها به لیبی و برخورد با مزدوران از موارد مورد تأکید قطعنامه ۱۹۷۰ شورای امنیت بود. قذافی یک ارتش قدرتمند و منظم را در لیبی ساماندهی نکرد بلکه عصای دست او مزدوران و مزدبگیرانی بودند که از کشورهای مختلف وارد کرده بود و از آن‌ها در سرکوب مخالفین استفاده می‌کرد. این مزدوران چون وابستگی ملی به مردم لیبی نداشتند بنابراین در سرکوب مردم معترض نهایت بی‌رحمی و شقاوت را به خرج می‌دادند (تاراز، ۱۳۹۱).

۳.۱.۳.۱.۲.۳. اعمال تحریم علیه افراد در کشور لیبی

در قطعنامه ۱۹۷۰ شورای امنیت پیرامون بحران لیبی، اعمال تحریم علیه افراد شاخص رژیم قذافی یکی از موارد مورد تأکید بود. در این قطعنامه ۱۷ نفر از مقامات رژیم قذافی مورد تحریم مسافرتی قرار گرفتند و کشورها از اجازه مسافرت به این افراد منع شدند. ۶ نفر از این افراد از جمله قذافی و فرزندانش مورد تحریم مالی قرار گرفتند (تاراز، ۱۳۹۱).

۴.۱.۳.۱.۲.۳. توجیه دخالت نظامی در پی نقض گسترده حقوق بشر

در قطعنامه ۱۹۷۰، شورای امنیت ضمن ابراز نگرانی شدید از نقض گسترده و سیستماتیک حقوق بشر، حملات گسترده و سیستماتیک مقامات لیبی علیه شهروندان را از مصادیق جنایت علیه بشریت در نظر گرفته است (موسی زاده، رنجبر، ۱۳۹۳: ۱۸). در واقع اینان با تعریف حوادث لیبی به‌عنوان نسل‌کشی و همسان گرفتن آن‌ها با رویدادهای رواندا، بر ضرورت دخالت انگشت گذاشتند. نسل‌کشی (پاک‌سازی قومی) که در چارچوب آن آموزه مسئولیت پشتیبانی شکل گرفت و ابزاری تسهیل‌کننده برای دخالت نظامی شد (دهشیار، ۱۳۸۹: ۱۳). در این قطعنامه بر کمک‌های بشردوستانه به مردم لیبی، تضمین آزادی تجمعات مسالمت‌آمیز، آزادی مطبوعات و آزادی بیان نیز تأکید شده است.

۲.۳.۱.۲.۳. قطعنامه ۱۹۷۳ شورای امنیت و بحران لیبی

با شدت یافتن درگیری‌ها و پیشروی نیروهای دولتی به‌سوی شهرهای تحت کنترل مبارزان و قتل‌عام مردم، اتحادیه عرب و شورای همکاری خلیج‌فارس اقدام جدی شورای امنیت را خواستار شدند. این درخواست بر ایجاد منطقه پرواز ممنوع متمرکز شد تا مانع حمله هواپیماهای جنگی لیبی به مردم گردد. شورای امنیت در ۱۷ مارس، قطعنامه ۱۹۷۳ را تصویب نمود. این شورا در این قطعنامه، نقض فاحش و نظام‌مند حقوق بشر شامل بازداشت‌های خودسرانه، ناپدید شدن‌های اجباری، شکنجه و مجازات اعدام را محکوم و حملات گسترده و نظام‌مند جاری را در منطقه عربی لیبی علیه مردم عادی، جنایت علیه بشریت تلقی می‌نماید (مصفا و دیگران، ۱۳۹۱: ۹۱). این قطعنامه در چارچوب تفویض اختیارات امنیت جمعی و اقدامات قهری ماده ۴۲ فصل هفتم منشور ملل به تصویب رسید. در این قطعنامه شورای امنیت ضمن ابراز نگرانی شدید از عدم همراهی مقامات لیبیایی با قطعنامه ۱۹۷۰، دوباره به تصریح به مسئولیت حمایت آنان نسبت به مردمشان می‌پردازد و نقض فاحش و سیستماتیک حقوق بشر در این کشور را محکوم می‌کند. در این قطعنامه تصریح شده است که تداوم وضعیت لیبی منجر به تهدید علیه صلح و امنیت بین‌المللی خواهد شد. این قطعنامه خواستار آتش‌بس فوری و پایان یافتن هرگونه خشونت و حمله به غیرنظامیان شد و از مقامات لیبیایی خواست که به الزاماتشان تحت حقوق بین‌المللی از جمله حقوق بین‌المللی بشردوستانه، حقوق بشر و حمایت پناهندگان احترام بگذارد، و هرگونه اقدام لازم برای حمایت از غیرنظامیان را انجام دهند (موسی زاده، رنجبر، ۱۳۹۳: ۱۲).

در این قطعنامه شورای امنیت به کشورهای عضو سازمان ملل متحد اجازه داد که برای حمایت از غیرنظامیان و مناطق غیرنظامی که مورد تهدید دولت لیبی هستند هر اقدام ضروری را انجام دهند و همچنین تصمیم به ایجاد منطقه پرواز ممنوع برای حمایت از غیرنظامیان گرفت. این قطعنامه عملاً اجازه مداخله نظامی کشورها در لیبی را صادر کرد و سرانجام حملات هوایی ناتو و دیگر کشورها که جنبه قانونی یافته بود، پشت نیروهای دولتی را شکست (زینی وند، برگرفته از سایت شیعه).

چراکه متعاقب این مجوز، ناتو حملات خود را به لیبی آغاز و پس از کشته شدن قذافی به آن پایان داد. بر اساس آنچه بیان شد تصویب هر دو قطعنامه ۱۹۷۰ و ۱۹۷۳ شورای امنیت در بحران لیبی و سرانجام حمله ناتو و دیگر کشورها به لیبی در راستای اعمال دکنترین مسئولیت حمایت بود. با توجه به نسل‌کشی و جرائم علیه بشریت صورت گرفته توسط نیروهای دولتی و خودداری دولت از جلوگیری و توقف این اقدامات، بستر لازم برای واکنش جامعه بین‌المللی در قالب تحریم‌های اقتصادی و سیاسی (در قالب قطعنامه ۱۹۷۰) و اقدامات و مداخلات نظامی با کسب مجوز از شورای امنیت (در قالب قطعنامه ۱۹۷۳) فراهم شد. داوری شورای امنیت در خصوص اتفاق نسل‌کشی و جرائم علیه بشریت مبتنی بر گزارش اول ژوئن ۲۰۱۱ کمیسیون تحقیق در مورد وضعیت لیبی بود که بر اساس آن اعلام شد مجموعه‌ای از نقض‌های حقوق بین‌المللی بشر، بشردوستانه و حقوق جزای بین‌الملل از قبیل جنایات علیه بشریت، توسط نیروهای قذافی در این کشور به وقوع پیوسته است (موسی زاده، رنجبر، ۱۳۹۳: ۱۷).

۲.۲.۳. تحقیق دیوان کیفری بین‌المللی در مورد نقض بنیادین حقوق بشر

بر پایه اقدامات دولت قذافی در لیبی، شورای امنیت ذیل قطعنامه ۱۹۷۰ از دیوان کیفری بین‌المللی درخواست کرد که نسبت به اقدامات قذافی از ۱۵ فوریه به بعد در سرکوب مردم لیبی تحقیق نماید. همان‌گونه که در چارچوب نظری آمده، دیوان کیفری بین‌المللی از جمله دیگر نهادهای بین‌المللی است که در سالیان اخیر روند جهانی شدن و حمایت از حقوق بشر را دگرگون ساخته است. برخورد با نقض‌کنندگان حقوق بشر و حقوق بشردوستانه مطالبه عام و خواست بین‌المللی است. با فعالیت دیوان کیفری بین‌المللی امکان تعقیب و مجازات ناقضان قوانین بین‌المللی از جمله قواعد حقوق بشری فراهم گردیده است (نقیبی مفرد، ۱۳۸۹: ۸۴-۸۱). امروزه از حقوق بین‌المللی کیفری در فرآیند تحول حقوق بشر به یک گفتمان مستقل تعبیر می‌کنند. روندی که اصل

مسئولیت سران را جایگزین مصونیت تاریخی آنان نموده است و چارچوب ارجاع عدالت کیفری جهانی را ملاک سنجش رفتار دولت مردان و افراد انسانی قرار داده و هیچ گونه دلیل و بهانه‌ای را محمل ارتکاب خشونت بی دلیل و بداخلاقی آمیخته با کینه و تنفر تلقی نمی کند (شریفی طراز کوهی، ۱۳۹۰؛ ۹). بر همین اساس، در قطعنامه ۱۹۷۰، شورای امنیت از دادستان دیوان بین‌المللی کیفری می‌خواهد که قضیه لیبی را پی گیری کرده و جرائمی را که از سوی مقامات لیبی ارتکاب یافته در دستور کار قرار داده و مقامات لیبیایی که در کشتار مردم بعد از ۱۵ فوریه ۲۰۱۱ دست داشته‌اند را مورد پیگرد قرار دهد.

بحث و نتیجه گیری

مفهوم حقوق بشر طی قرون متمادی در عرصه سیاست و حقوق بین‌الملل مطرح بوده است. این حقوق در مقطعی از تاریخ تحت‌الشعاع حاکمیت مطلقه دولت‌ها قرار داشت، و رفتار دولت‌ها با حقوق بشر با اتکای به دو اصل «احترام به حاکمیت» و «عدم مداخله در امور داخلی» متناسب با منافع و مصالح خود برخورد می‌کردند اما از نیمه دوم قرن بیستم و به‌ویژه بعد از جنگ جهانی دوم، حقوق بشر به‌عنوان موضوعی جهان‌شمول مورد توجه ارکان اصلی سازمان ملل متحد قرار گرفته است. اسناد و معاهدات حقوق بشری بسیاری از جمله اعلامیه جهانی حقوق بشر، میثاقین حقوق مدنی - سیاسی و اجتماعی اقتصادی، معاهده حقوق کودک، محو تبعیض از زنان، حمایت از کارگران مهاجر تهیه و تصویب شده است به‌نحوی که می‌توان ادعا کرد که به لحاظ هنجاری، حقوق بشر تحول و ارتقاء یافته است. تالی منطقی تحول هنجاری حقوق بشر تبعیت از اصل بنیادین حقوق بشر یعنی «حق تعیین سرنوشت» و عبور از حاکمیت مطلقه دولت‌ها و مسئولیت‌پذیر نمودن دولت‌ها به‌عنوان تابعان حقوق بین‌المللی است. تغییر و تحولی که در پرتو سازوکارهای عملی و اجرایی بین‌المللی تکمیل شد، به‌عبارتی دیگر بعد هنجاری حقوق بشر، بعد عملیاتی یا ضمانت اجرایی پیدا کرد. پیش‌بینی سازوکارهای منطقه‌ای و بین‌المللی همچون سازمان ملل متحد که ارکانی اصلی و فرعی برای دفاع و حراست از حقوق بشر دارد و یا دیوان کیفری بین‌المللی که نقض‌کنندگان قواعد حقوق بشری را تحت تعقیب و مجازات قرار می‌دهد نمونه‌هایی از سازوکارهای گفتمان حقوق بشر هستند که بیانگر تحول ساختاری حقوق بین‌المللی می‌باشند. امروزه با وجود این هنجارهای بین‌المللی و سازوکارهای تضمین‌کننده آن در دفاع از حقوق بشر، دولت‌ها دیگر نمی‌توانند حقوق شهروندان خود را در صلاحیت خود تعریف کرده و به هر نحوی که تشخیص می‌دهند با آن برخورد کنند بلکه در پرتو اعمال سازوکارهای بین‌المللی، دولت‌ها باید مسئولیت برخورد با مردم جامعه خود را بپذیرند و در مقابل نهادها و سازوکارهای بین‌المللی پاسخگو باشند. امروزه نقص سیستماتیک و بنیادین حقوق بشر به‌وسیله دولت‌ها، نقض صلح و امنیت بین‌المللی تعریف می‌شود و دولت‌های ناقض حقوق بشر از این بابت تحت فشار و تعقیب قرار می‌گیرند.

این تحول گفتمانی در حوزه حقوق بشر چه در بعد هنجاری و چه در بعد اجرایی (سازوکارهای بین‌المللی) با موج انقلاب در شمال آفریقا و در کشور لیبی تجربه و تمرین شد. نقض سیستماتیک و فاحش حقوق بشر از سوی معمر قذافی و انتظار افکار عمومی از نهادهای بین‌المللی سبب شد تا سازمان‌های بین‌المللی و منطقه‌ای طی فرآیندی حقوقی به اعمال و اجرای قوانین نقض حاکمیت دولت قذافی و برکناری آن بپردازند. بدین ترتیب که با حساس شدن اتحادیه‌های منطقه‌ای همچون اتحادیه عرب، اتحادیه آفریقا، سازمان کنفرانس اسلامی و موضع‌گیری آن‌ها علیه دولت قذافی، سازوکارهای بین‌المللی همچون کمیساریای عالی حقوق بشر، شورای حقوق بشر و دیوان کیفری بین‌المللی در بحران لیبی فعال شدند. مواردی همچون تحریم تسلیحاتی، تحریم اشخاص، عدم اجازه ورود به مزدوران و توجیه دخالت نظامی را تصویب کردند که مهم‌ترین آن‌ها اقدام نظامی براساس قطعنامه ۱۹۷۳ شورای امنیت در خصوص اقدامات اجرایی تحت فصل هفتم منشور ملل متحد بوده است که در وضعیت داخلی یک کشور نقطه عطف مهمی در تاریخ شورای امنیت محسوب می‌شود. این قطعنامه از جمله موارد نادری است که شورای امنیت در خصوص ناآرامی داخلی یک کشور توسل به‌زور را در دو محور حمایت از مردم لیبی و ایجاد منطقه ممنوعه پروازی تجویز می‌نماید و اصل عدم مداخله در امور داخلی کشورها (بند هفت ماده دو منشور ملل متحد) را به چالش می‌کشد و اقدامات اجرایی آن شورا در خصوص حفظ صلح و امنیت بین‌المللی را به موارد نقض سیستماتیک و بنیادین حقوق بشر تعمیم و رویه‌ی جدیدی شکل داده است.

۱. آجیلی، هادی و چادری، شبنم، (۱۳۹۳). نقش سازمان ملل متحد در بحران لیبی (۲۰۱۱)، فصلنامه مطالعات سیاسی، (۲۴)۶: ۱۷۸-۱۵۳.
۲. اسلامی ندوشن، محمدعلی، (۱۳۷۲). ذکر مناقب حقوق بشر در جهان سوم، یزد، آرمان.
۳. امیدزمانی، محسن، (۱۳۹۲). نقش حمایتی و ارتقای حقوق بشر با تأکید بر نقش نشست‌های ویژه و بررسی دورهای وضعیت حقوق بشر کشورها، دانشگاه پیام نور، رساله دکتری، استاد راهنما: موسی زاده، رضا.
۴. امینی، حسین، (۱۳۸۴). نقش شورای امنیت سازمان ملل متحد در توسعه حقوق بشر و حمایت از آن، استاد راهنما: سید فاطمی، محمد قاری، دانشگاه مفید قم، کارشناسی ارشد، رساله، رشته حقوق.
۵. پروین، خیرالله، (۱۳۸۷). حقوق بشر و تأثیر آن بر حاکمیت ملی دولت‌ها، فصلنامه حقوق، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، (۴)۳۸: ۱۱۱-۱۳۵.
۶. تاراز، جمال، (۱۳۹۱). بازخوانی نقش شورای امنیت در تحولات لیبی، ۲۳ آبان. برگرفته از سایت به آدرس: <http://international.Persianblog.ir/post.36>. <http://political.ir/post-219.aspx>.
۷. جلالی، محمود، (۱۳۸۲). نقش دیوان بین‌المللی دادگستری در توسعه حقوق بشر، مجله حقوق خصوصی، شماره ۳، بهار و تابستان برگرفته از سایت به آدرس: <http://www.ohchr.org/english/bogies/hrcouncil>.
۸. دهبانی پور، رضا، (۱۳۸۹). جهانی‌شدن حقوق بشر و تغییر نظام‌های سیاسی در خاورمیانه، بنیاد حقوقی میزان.
۹. دهشیار، حسین، (۱۳۸۹). لیبی: قربانی امپریالیسم بشردوستانه، مجله سیاسی-اقتصادی، ۲۸۲-۲۸۱: ۴-۱۳.
۱۰. ذاکریان، مهدی، (۱۳۸۲). حقوق بشر و خاورمیانه، تهران، انتشارات مرکز پژوهش‌های علمی و مطالعات استراتژیک خاورمیانه.
۱۱. ذاکریان، مهدی، (۱۳۸۳). مفاهیم کلیدی حقوق بشر بین‌المللی، تهران، نشر میزان، چاپ اول.
۱۲. ذاکریان، مهدی، (۱۳۹۲). همه حقوق بشر برای همه، نشر میزان، چاپ اول.
۱۳. رنجبران، امیرحسین، (۱۳۸۵). تأملی بر حقوق بشر، فصلنامه راهبرد، ۴: ۱۶۴-۱۳۷.
۱۴. زمانی، سید قاسم، (۱۳۸۵). نظارت جهانی بر اجرای حقوق بشر، از کمیسیون تا شورای حقوق بشر سازمان ملل متحد، مجله پژوهش‌های حقوقی، ۹: ۳۱۴-۲۹۵.
۱۵. زینی وند، (۱۳۹۱). بازخوانی نقش شورای امنیت در تحولات لیبی، سه‌شنبه ۲۳ آبان، برگرفته از سایت به آدرس: shia-news.com.
۱۶. شایگان، فریده، طارم سدی، مسعود و گلشن پژوه، محمودرضا، (۱۳۸۲). تقویت همکاری‌های بین‌المللی در زمینه حقوق بشر، تهران، انتشارات دانشکده حقوق بشر و علوم سیاسی دانشگاه تهران.
۱۷. شریفی طراز کوهی، حسین، (۱۳۹۰). حقوق بشر (ارزش‌ها و واقعیت‌ها)، تهران، نشر میزان.
۱۸. ضیایی بیگدلی، محمدرضا، (۱۳۹۰). دست شورای امنیت باز است، ماهنامه مهرنامه، شماره ۱۱ اردیبهشت، گفت‌وگو، مندرج در: <http://www.mehrname.ir/article/1823>.
۱۹. طباطبایی موتمنی، منوچهر، (۱۳۸۶). حقوق اساسی، چاپ دوازدهم، پاییز، نشر میزان.
۲۰. فاطمی، سید محمد قاری، (۱۳۸۹). حقوق بشر در جهان معاصر، تهران موسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی، دفتر دوم، چاپ دوم.
۲۱. فلسفی، هدایت اله، (۱۳۷۴). تدوین و اعتلای حقوق بشر در جامعه بین‌المللی، مجله تحقیقات حقوقی، ۱۶ و ۱۷: ۹۵-۱۳۵.
۲۲. کاتوزیان، ناصر، (۱۳۸۶). عدالت و حقوق بشر، فصلنامه حقوق، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، ۳(۳۷): ۳۳۱-۳۳۷.
۲۳. کریمی فرد، حسین، (۱۴۰۱). تبیین رویکردهای حقوق بشری آمریکا و چین، ۲۰۲۰-۲۰۱۷، فصلنامه علمی سیاست جهانی، (۴)۱۱: ۱۹۷-۲۲۰.
۲۴. لواسانی، محمود، (۱۳۸۴). فلسفه حقوق بشر و نقد مبانی آن، تهران، دانشگاه تهران.

۲۵. مصفا، نسرين و شمس لاهیجی، علیرضا، (۱۳۹۱). لیبی آردگاه مسئولیت برای حمایت، فصلنامه مطالعات راهبردی، (۱)۱۵
۲۶. مقصودی، مجتبی و حیدری، شقایق، (۱۳۹۰). بررسی وجوه تشابه و تفاوت جنبش‌های عربی در کشورهای خاورمیانه، فصلنامه رهنما سیاست‌گذاری، ۲(۲): ۱۳۲-۱۴۵
۲۷. مهرپور، حسین، (۱۳۹۰). نظام بین‌المللی حقوق بشر، تهران، نشر مرکز پژوهش‌های علمی و مطالعات استراتژیک خاورمیانه.
۲۸. موسوی، سید حسین، (۱۳۹۰). مدل انقلاب لیبی و رواج مفاهیم مخاطره‌آمیز، پژوهشکده مطالعات استراتژیک خاورمیانه، شهریور.
۲۹. موسی زاده، رضا و رنجبر، رضا، (۱۳۹۲). بررسی تطبیقی عملکرد شورای امنیت در قبال تحولات لیبی، یمن و بحرین، ۲۰۱۱-۲۰۱۲، از دیدگاه حقوق بین‌الملل، فصلنامه سازمان‌های بین‌المللی، ۱(۳): ۳۴-۷.
۳۰. موسی زاده، رضا، (۱۳۸۹). حقوق سازمان‌های بین‌المللی، حقوق شورای امنیت، تهران، بنیاد حقوقی میزان
۳۱. مولایی، آیت، (۱۳۷۹). حقوق بشر و حاکمیت ملی، مجله سیاسی و اقتصادی، مرداد و شهریور، ۱۵۶-۱۵۵: ۱۳۱-۱۲۴.
۳۲. میرباسی، سید باقر و میرباسی، رزی، (۱۳۸۸). نظام جهانی ارزیابی و حمایت از حقوق بشر، تهران، انتشارات جنگل، چاپ دهم.
۳۳. نریمان فالی، اس، (۱۳۹۰). جهان‌شمولی حقوق بشر، موجود در کتاب حقوق بشر، ارزش‌ها و واقعیت‌ها، ترجمه حسین شریفی طراز کوهی، نشر میزان
۳۴. نقیبی مفرد، حسام، (۱۳۸۹). حکمرانی مطلوب در پرتو جهانی‌شدن حقوق بشر، تهران شهر دانش.
۳۵. نیکول، دلر، آرجون ماکیحانی و جان باروز، (۱۳۸۳). حاکمیت قدرت یا حاکمیت قانون، مترجمان: کاظم غریب آبادی، سید حسین مجازی، انتشارت موسسه مطالعاتی و تحقیقاتی بین‌المللی ابرار معاصر تهران.
۳۶. هاشمی محمد، (۱۳۸۴). حقوق بشر و آزادی‌های اساسی، بنیاد حقوقی میزان.
37. AlJazeera (2011, February 28). *Libyan police stations torched*. In *Al Jazeera*. Retrieved February 16, 2011, from http://www.AlJazeera.com/news/Africa/2011/02/2011_2167051422444.html.
38. Donnelly, Jack, (1993). *International Human Rights*. Boulder: Westview Press
39. Erica-Irene, A. Daes, (1990). *Freedom of the Individual Under Law*, Geneva: UN Center for Human Rights
40. Richard, Falk, (1998), *Sovereignty and Human Rights*. The Search for Reconciliation, Francis M. Deng and Terrence Cyone, eds., *African Reckoning: A Quest For Good Governance*, Washington, DC: Brookings Institution
41. Sudre, Frederic, (1995). *La Protection des Droits de l'Homme des Nations*, Montpellier, Institute de Droit Européen des Droits de l'Homme.